

TERDIK SZILVESZTER

A FABRIANÓI KÖNNYEZŐ IKON

IDÉN ŐSSZEL, MONDHATNI VÉLETLENÜL KEVEREDTEM EL FABRIANÓBA, EBBE A KÖZÉP-ITÁLIAI, ANCONÁHOZ KÖZEL FEKVŐ KISVÁROSBA, AMELYNEK NEVE EGYRÉSZT AZ INNEN SZÁRMAZÓ, EZÉRT A VÁROS NEVÉT IS ÖRÖKSÉGÜL NYERŐ HÍRES KORA RENESZÁNSZ MŰVÉSZNÉ, GENTILE DA FABRIANO FESTŐ RÉVÉN, MÁSRÉSZT A VÁROSNAK AZ EURÓPAI PAPIRGYÁRTÁS MEGTEREMTÉSÉBEN BETÖLTÖTT ÉS MAI NAPIG MEGHATÁROZÓ SZEREPE MIATT TÚNT ISMERŐSNEK.

Kevesen tudják azonban, hogy a városka gazdag egyházi örökséggel, izgalmas kultuszagyományokkal is rendelkezik, amelyek különböző korú és típusú kegyképekhez kapcsolódnak. Közülük most egyet emelek ki. A város felfedezése során az első ránézésre nem túl sok érdekességgel kecsegtető Szent Venanciusz-székesegyházra már csupán szieszta után maradt egy kis idő. Az egyszerű, reneszánsz homlokzatú épület tényleg nem sok látnivalót ígért (1. kép). A puritán külső azonban gazdag belsőt rejt: a 17. század elején újjáépített templom gazdagon felszerelt oldalkápolnáinak pompás díszítése izgalmas lenyomata a Tridentinum szellemében megújuló katolikus egyházi életnek és művészetnek. Az oldalkápolnákat betöltő műalkotásokat böngészve lettem figyelmes a déli oldal második kápolnájának oltárán egy ikonra, amely a Szenvedő Istenszülő-típus variánsának tűnt (2. kép). A kápolnában kihelyezett ismertetőből az ikon kultusztörténete is kibontakozott, amelyet most röviden összefoglalom.

1. kép

2. kép

A helyi közösség csak „Madonna della lacrima”, vagyis könnyező Miaszszonyunknak nevezi ezt az ikont, amelynek történetét a 16. század elejétől kezdve lehet nyomon követni. A fennmaradt adatok szerint egy környékbeli származású gazdag özvegyasszony, Ottoni Montaniana talált rá egy bokorban az ikonra, amely akkor könnyezett. Magához vette, és amikor lányával együtt bevonult a Fabrianóban működő, Sienai Szent Katalinról nevezett női domonkos kolostorba, a képet oda is magával vitte. Az özvegy példás szerzetesi életét élt, vagyonát kegyes célokra hagyta, 1536-ban ott hunyt el. Az ikon kultusza egy fél évszázad múlva kezdett igazán ismertté válni a városban és környékén, levéltári adatok szerint ugyanis a kép 1584. május 24-én kezdett könnyezni, amiről az egész Szent Katalin konvent tanúságot tett. Az eseményről így számolnak be:

„1584. május 24-én, nem sokkal dél után, amikor a monostor belsejében található kápolnában, ahol az ikon is el volt helyezve, már véget értek a szertartások, néhány szerzetesnő azonban éppen az ikon előtt imádkozott még, amikor egyszer csak hirtelen könnyek kezdtek peregni Mária szeméből, ami többször is megismétlődött. A nővérek nagyon meglepődtek, nem is akarták elhinni, amit látnak, majd megértvén a látottakat, örömmujongásban és Mária dicséretében törtek ki, azonnal odahívták társnőiket, hogy ők is lássák a könnyező Szűzet. A könnyecseppeket össze is gyűjtötték, és még sokáig őrizték.”

A csoda híre elterjedt a városban és a környéken. A kápolnát ezek után a Könnyező Szűznek szentelték, gazdagon díszített oltárt is emeltek a tiszteletére, ezután a helyiek és a környékbeliek szinte versenyeztek, hogy ki fejezze ki jobban az ikon iránti tiszteletét. Egy hónap múlva, június 25-én a városi magisztrátus is leróta tiszteletét a Szűz könnyei iránt: a képet körmenetben az egész városon végigvitték, majd nyilvános tiszteletre helyezték három napig, és a kolostori kápolnát is újabb adományokkal gazdagították.

Az ikon helyi kultusza még a 19. század második felében is erős volt. A női kolostort azonban 1904-ben megszüntették, a szerzetesnők ekkor átköltöztek Bolognába, a Szent Ágnes-kolostorba, ahová az ikont is magukkal vitték, és felújított kápolnájukban nyilvános tiszteletre helyezték. 1917-ben a festményt a nővérek restaurálták, megtisztították az évszázadok óta ráakódott szennyeződésektől. Ekkor vált világossá, hogy a gyermek Jézus mellett álló másik gyermek nem Keresztelő, mint ahogy korábban vélték, hanem Teológus Szent János, vagyis a szeretett tanítvány. Ez az ikonográfiai megoldás az, ami miatt az ikon igazán különlegesnek, jelenlegi tudásunk szerint egyedülállóknak számít.

Az úgynevezett Szenvedő Istenszülő-típus a 15. században a krétai ikonfestészetben jelent meg. Jellemzője, hogy a félalakosan ábrázolt Istenszülő balján tartja gyermekét, aki hátrafordulva a jövőbeni szenvedésére utaló eszközöket tartó angyalra tekint. Rendszerint nem egy, hanem – az ikon felső sarkaihoz közel – két angyal jelenik meg. Jézus kezével az anyja jobbjának hüvelykujját szorítja erősen. Az anya is megrendül a látottaktól, az Istenszülő arcán aggodalommal teli szomorúság tükröződik. A fabrianói festményen, amely 1500 körül készülhetett, csak egy angyal jelenik meg az Istenszülő jobb vállá fölött, kezében hármaskeresztet hoz és emel fel, amelyen a töviskorona is kivehető. Jézust Mária baljában tartja, a gyermek az angyalra tekint, jobbával erősen megragadja az Istenszülő jobb hüvelykujját, míg balját a mellette álló, gyermekként ábrázolt Szent János apostol vállán nyugtatja. Szent János kitekint a képből, szinte félénken, gyermeki aggodalommal kutatja, keresi a nézőt, jobbában egy kis pálcát – talán égő gyertyát – szorongat. Ez a szokatlan ikonográfiai megoldás megelőlegezi a legszebb mozzanatait annak a bensőséges, mély és felfoghatatlanul tiszta szeretetkapcsolatnak, amely ezt a három szent személyt összekapcsolja. Az Istenszülő bensőséges nyugalommal tekint a nézőre, a szíve előtt tartott Jézus mintha már keblére vonná lendő tanítványát, ahogyan az evangélista

tanúsága szerint az utolsó vacsora talán egyik legdrámaibb pillanatában ez meg is történik: a tanítvány Krisztus keblére hajtotta fejét (Jn 13,25), ahonnan – liturgikus szövegeink szerint – „a bölcsesség tanítását merítette”. Ugyancsak a szeretett tanítvány lesz az, akire a kereszten függő Fiúisten elárvult édesanyját bízta (Jn 19,25–27), s ettől kezdve az saját házába fogadja. Ebben az értelemben egy családi képet látunk ezen az ikonon, amelyet nem a hétköznapi idill és nem a vér szerinti rokonság, hanem az Istenfiúval fennálló páratlan szeretetkapcsolat tart össze. Az üdvtörténet nehezen emészthető pillanataiban összeforrott rokonság ez, amely minden szemlélő, az ikon előtt imádkozó, fogékony lelkű hívő ember számára is nyitott. Az Istenszülő közel öt-száz évvel ezelőtt ontott könnyei szinte kézzel fogható módon tették nyilvánvalóvá azt a drámai feszültséget, amely ennek a képnek az ikonográfiai értelmezése során a szemlélőben feltáru.

2012. december 31-én a bolognai női kolostort, ahol az ikont őrizték, hivatások hiányában be kellett zárni. A megmaradt nővérek más kolostorokba költöztek, de az ő egyetértésükkel és a bolognai érsek hozzájárulásával az ikont 2013. március 15-én visszaszállították Fabrianóba, ahol május 24-én, a könnyezése évfordulóján, ünnepélyesen elhelyezték a székesegyház Madonna Pellegrina kápolnájában.

Ezzel az írással az idén novemberben 80. életévét betöltő **dr. Szilárdfy Zoltánt**, székesfehérvári egyházmegyes papot és művészettörténészt, atyai jó barátomat is köszöntöm, aki hosszú éveken keresztül nem csupán a művészettörténész szakma legjobbait nyűgözte le kitűnő írásaival, hanem magukat a művészeket is nagy türelemmel okította a keresztény ikonográfia mélységeire és rejtett finomságaira, gyakran abban is fölfedezvén az örök szépet és jót, ami a világ szemében semmi és értéktelen. *Isten tartson meg sokáig!*